

Sada aastat kinniseid lasteasutusi Eestis: pilguheit muutustele asutusesisestest suhetes

MARIA ŽURAVLJOVA

Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi noorte ja lapsepõlve sotsioloogia nooremteadur;
Narva kolledži noorsootöö osakonna juhataja, nooremlektor
maria.zuravljova@ut.ee

JUDIT STRÖMPL

Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi sotsiaaltöö uuringute kaasprofessor
judit.strompl@ut.ee

KADRI SOO

Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi sotsiaalse heaolu lektor
kadri.soo@ut.ee

Teesid: Lapsed elavad suhete keskkonnas, mistõttu suhete kvaliteet on nende heaolu seisukohalt otsustava tähtsusega. Kui suhted on „rikkis“, kannatab lapse emotsionaalne ja sotsiaalne areng, mis võib avalduda tema käitumises. Riik püüab toime tulla lastega, kelle käitumine ohustab nende enda ja/või teiste heaolu, elu ja tervist, pakkudes erinevaid sekkumisi, nende hulgas on viimase lahendusena kinnise lasteasutuse teenus. Üle saja aasta on kinnised lasteasutused olnud osa erinevatest Eesti riiklikest süsteemidest. Saja aasta jooksul on Eestis vahetunud kolm riigirežiimi, mis püsisid erinevatel ideoloogilistel, väärtuslikel ja poliitilistel põhimõtetel. Iga režiim on töötanud välja oma ideoloogia raames vaate lastele, nende käitumuslikele raskustele ja raskuste lahendamise meetoditele ning kujundanud kinnise lasteasutuse tegutsemise reeglid. Kinnine lasteasutus oma formaalsete suhete mudeli ja elukorraldusega kuulub totaalse institutsiooni kategooriasse. Artiklis keskendume ühelt poolt lapse kuvandite ja keelekasutuse muutustele, mis peegeldavad ühiskonna suhtumist laste käitumuslikele raskustele erinevatel ajaperioodidel. Teisalt tuginedes totaalse institutsiooni teooriale analüüsime, kuidas totaalse institutsiooni tunnused – jäik hierarhia, formaalsed suhted ja kontrollikeskne kasvatus – on viimase saja aasta jooksul kinnistes lasteasutustes püsima jäänud või muutunud.

Märksõnad: asutusesisene suhtlus, kinnised lasteasutused, lapse kuvandid, suhetepõhine lähenemine, totaalsed institutsioonid

SISSEJUHATUS

Kinnised lasteasutused (KLA) on olnud Eestis lahutamatu osa riiklikust haridus-, justiits- ja sotsiaalhoolekandesüsteemist juba üle saja aasta. Need asutused on suunatud lastele, kes on pannud toime õigusrikkumise või kelle käitumine seab ohtu nende enda ja/või teiste inimeste elu ja tervise. Kehtiva sotsiaalhoolekande seaduse (2015) järgi on kinniste lasteasutuste eesmärk "lapse psühholoogilise, emotsionaalse, sotsiaalse, haridusliku ja kognitiivse arengu toetamine, et saavutada püsivad muutused, mis võimaldavad lapsel pärast vabaduse piiramise lõppu edukalt toime tulla tavakeskkonnas" (SHS § 130¹(2)). Asutuse eesmärgi määratlus seadusesättes jätab abstraktseks "toetamise" tegeliku tähenduse. Toetus on positiivsete suhete keskne element, mis sisaldab lapse emotsionaalset mõistmist ning talle abi ja nõu pakkumist heaolu ja toimetuleku suurendamiseks (Thompson 2015). Seega võib oletada, et seaduses peetakse toetamise puhul silmas suhteid, mis kinnises lasteasutuses (KLA) peaksid muutuma kvaliteetsemaks võrreldes nende suhetega, mis põhjustasid lapse probleemse käitumise või pärssisid tema arengut. Tähelepanuväärne on see, et lapse toetamine toimub koos tema ööpäevaringse vabaduse piiramisega, eeldades, et muutused lapse arengus leiavad aset erilistes – totaalsel institutsiooni meenutavates – tingimustes.

Totaalne institutsioon on väliskeskkonnast täiesti eraldatud omapärane keskkond, kus inimeste igapäevaelu, sealhulgas päevakava, töö, puhkus ja vaba aja tegevused on asutuse poolt täielikult organiseeritud ning toimuvad samades ruumides (Goffman 1961). Totaalsed institutsioonid on üles ehitatud tugevale hierarhiale, mis põhineb formaalsel kontrollil ja distsipliinil, jättes indiviidide isiklikud vajadused tähelepanuta. Michel Foucault (1991) ja David Garland (1990) on rõhutanud, et distsiplinaarvõimu keskmes olev formaalsus ja kontroll võivad pärssida totaalse asutuste elanike autonoomiat ja sotsiaalset arengut. Totaalne institutsioon võib viia isiksuse hävimiseni (*mortification of self*) – selle elanikud kaotavad oma varasema staatuse ja rollid, kogedes konfliktlikult oma individuaalse mina ja institutsiooni ootuste vahel (Goffman 1961). Loovus, iseseisvus ja vastutustunne surutakse maha ning asendatakse võimule allutamise ja hirmuga. Institutsiooni totaalsust näitab asutuse personali ja asukate suhete võimu hierarhia ja repressiivsus, mis omakorda kujundab suhteid ka asukate vahel. Totaalne võim kutsub esile asukate vastupanu, mis väljendub autoritaarse subkultuuri tekkes (Goffman 1961; Foucault 1991). Seega tuleb totaalse institutsiooni asutusesiseste suhete (sisekliima) hindamisel arvesse võtta nii personali ja asukate kui ka asukate omavahelisi suhteid.

Kinniste lasteasutuste asukad on lapsed. Kui võrrelda täiskasvanute ja laste suhteid üldiselt, eksisteerib neis hierarhilisus juba seetõttu, et lapsed sõltuvad täiskasvanutest ning täiskasvanud vastutavad laste heaolu eest (Ben-Arieh & Casas *et al.* 2014). Samas ei tähenda selline sõltuvussuhe ranget allutamist ja kontrolli. Laste ja täiskasvanute suhteid iseloomustab vastastikune

emotsionaalne lähedus – armastus, tänutunne ja usaldus –, mis innustab täiskasvanuid hoolitsema laste eest ning aitab lastel omakorda täiskasvanuid usaldada ja nende juhiseid loomulikult järgida. KLA suhted ei põhine armastusel, kuid see ei pea tähendama, et personal ei saa hoolitseda laste heaolu eest ning selle kaudu luua usalduslikku suhet lastega. Kuidas hoolitsemine ja toetamine KLA-s aset leiab, väljendubki personali ja laste vahelistes ning laste omavahelistes suhetes. Sellepärast on asutusesiseste suhete hindamine kinniste asutuste totaalsuse määratlemise seisukohast äärmiselt tähtis.

Siin artiklis uurime kinniste lasteasutuste loomise- ja arengulugu peamiselt Eestis, pöörates tähelepanu, kuidas selle protsessi käigus kujutati asutusse suunatud lapsi ning milliseid suhteid see laste ja asutuse personali vahel peegeldas. Artiklis käsitleme lapsepõlve suhetepõhisena (Dalfidan 2023), mille järgi vastastikused suhted lapse ja teda ümbritsevate inimeste vahel (siin KLA personal ja teised asukad) kujundavad lapse arengut ja heaolu. Suhete kaudu luuakse laste kuvandeid, mis omakorda mõjutavad täiskasvanute ja laste suhteid ning laste igapäevaelu. Meid huvitab, kuivõrd avalduvad totaalse institutsiooni tunnused Eesti kinniste lasteasutuste tegevuspraktikas erinevatel ajaperioodidel ning milliseid lapse arengut ja muutust toetavaid suhteid need kajastavad. KLA enam kui saja-aastase tegutsemise ajalukku vaadates võtame vaatluse alla “käitumisprobleemidega” laste kasvatusede ideoloogiad ja kinniste lasteasutusega seotud sõnakasutuse ning uurime, millised lapse kuvandid neis väljenduvad.

Artiklis käsitleme esmalt lapsepõlve mõistet, lapse kuvandi muutusi ajas ning kinniste lasteasutuste teket Lääne-Euroopas. Seejärel tutvustame Eesti kinniseid lasteasutusi ajaloo kolme perioodi vältel, keskendudes ideoloogiate, sõnakasutuse muutumisele ning sellega kaasnevate suhete iseärasustele. Artikli lõpetab kokkuvõttev arutelu ja järeldused.

LAPSEPÕLV NING LAPSE KUVANDID LASTE JA TÄISKASVANUTE SUHETE PEEGELDAJANA

Arusaam lapsepõlvest on aja jooksul muutunud vastavalt sotsiaalsetele, kultuurilistele ja poliitilistele protsessidele (Ariès 1979). Lapsepõlv on sotsiaalne konstruktsioon, mida kujundavad ühiskondlikud väärtused ja normid ning inimese enda kogemused lapsepõlvest kui inimese elu algusperioodist (Alderson 2016; Corsaro 2011). Lapse kuvandeid – uskumusi või ettekujutusi lastest – luuakse kollektiivselt keeleliste representatsioonidena ja diskursuste abil inimeste vahelistes suhetes (James & James 2008). Arusaamu lastest ja lapsepõlvest kajastatakse ning taastoodetakse ilukirjanduslikes, hariduslikes, poliitilistes jms materjalides (Woodrow 1999). Kuvandid loovad ettekujutuse laste omadustest, käitumisest, neile sobilikest rollidest ja positsioonist ühiskonnas. Lapse kuvandite kaudu konstrueeritakse ka täiskasvanute rolle ja

õigusi seoses lastega. Need ideed mõjutavad täiskasvanute ootusi ja käitumist laste suhtes, samuti lastega seotud poliitikaid ja õigusi (Alanen 2014).

Lapse kuvandid varieeruvad kultuuriti ja muutuvad ajas. Tihti eksisteerivad erinevad arusaamad paralleelselt või on omavahel põimunud. Lääne kultuuriruumis võib eristada nelja lapse kuvandit, mis on kujundanud laste kasvatust ja nende institutsionaalset kohtlemist. Esimene käsitus näeb last süütu ja haavatava olendina, keda täiskasvanud peavad kaitsma maailma ohtude eest (Johnny 2006). See kuvand on sageli kasutusel lastekaitse ja laste õiguste diskursuses, konstrueerides täiskasvanut võimu omava ja “kõiketeadjana”, kes otsustab selle üle, mis on laste heaolu tagamiseks ja vajaduste rahuldamiseks parim (Woodrow 1999). Süütuse ja haavatavuse kuvand objektistab lapsi ning eitab nende toimevõimekust ja oskust ise lahendusi leida.

Teine arusaam peab last ebakompetentseks isikuks, kellel ei ole piisavalt oskusi ja teadmisi iseseisvaks toimetulekuks ja otsuste tegemiseks (James & Prout 2005; Jenks 2005). Kuvandi kohaselt on “puhta lehena” sündinud laps arenemas täisväärtuslikuks ühiskonnaliikmeks ning vajab seetõttu autoriteedi positsioonil olevate täiskasvanute juhendamist ja kontrollimist (Ok-Hee 2006). See hariduspoliitilise retoorikaga seotud vaade käsitab last pigem passiivse isikuna, kellel on piiratud sõnaõigus õpitava, õppemeetodite ja keskkonna kujundamisel.

Kolmas lähenemine konstrueerib last vastutustundetu ja potentsiaalselt ohtliku isikuna, kes rikub korda ning vajab seega täiskasvanute ranget kontrolli ja korrale kutsumist, et tagada normidele vastav käitumine (Corsaro 2011; Jenks 2005). Ohtliku lapse kuvand annab täiskasvanutele suure võimu kehtestada reegleid ning otsustada karistuste ja preemiate üle (Woodrow 1999). Lastel puudub võimalus ebamõistlikuna tunduvaid kasvatusepraktikaid vaidlustada või tingimuste üle läbirääkimisi pidada. Domineerimisele–kuuletumisele üles ehitatud täiskasvanu ja lapse suhetes napib usaldust, hoolimist ja lähedust.

Kui kolm esimest lapse kuvandit kirjeldavad last pigem passiivse ja piiratud autonoomiaga isikuna, siis neljas ja ühtlasi kaasaegseim lähenemine rõhutab lapse subjektsust ja toimevõimekust, käsitades last aktiivse ja eakohaselt kompetentse isikuna, kellel on oma vajadused, soovid, arvamused ja õigused (James & Prout 2005; Qvortrup & Bardy *et al.* 1994). Selle arusaama kohaselt arenevad lapse pädevus ja autonoomsus toetavate suhete kaudu täiskasvanutega, kes võimaldavad lapsel teostada oma potentsiaali ja osaleda aktiivselt teda puudutavate otsuste tegemisel. Erinevalt kolmest eelmisest kuvandist, kus lapse ja täiskasvanu vahel on ebavõrdne võimusuhe, on neljanda käsituse järgi laps ja täiskasvanu justkui partnerid kasvatuses ja hariduse omandamise protsessis (Smith 2011).

Järgmises peatükis kirjeldame kinniste lasteasutuste teket Lääne-Euroopas ning uurime, millised ühiskonnas toimunud protsessid ja lapsekuvandid on asutuste loomisega seotud.

KINNISTE LASTEASUTUSTE TEKE LÄÄNE-EUROOPAS

Lääne-Euroopas seostub kinniste lasteasutuste areng kolme esimese eelnevalt kirjeldatud lapse kuvandiga. Nende seoste selgitamiseks vaatame ajas tagasi tööstusrevolutsiooni perioodi 19. sajandi alguses, mil hakkasid kujunema kaks uut lapse kuvandit – laps kui süütu ja haavatav ning laps kui ebakompetentne ja täiskasvanu õpetust vajav olend (Ariès 1979; Scraton 1997).

Tööstuse arenguga kaasnes laste tööjõu ulatuslik kasutamine tööstuses. Lapsed moodustasid sel ajal paljude tehaste ja kaevanduste töötajatest märkimisväärse osa, kuna nende tööjõud oli odav ja kergemini kontrollitav (Goldson 1997). Laste töö tööstuses muutus peatselt sotsiaalseks ja moraalseks probleemiks – rängad töötingimused ja pikk tööaeg põhjustasid tervisehädasid ning kahjustasid laste füüsilist ja moraalselt arengut. See pani aluse lapse kui kaitsmist vajava süütu ja haavatava isiku kuvandi tekkele. Filantroobid ja laste päästjad (ingl *child savers*) astusid lapsi rõhuva olukorra vastu välja, rõhutades, et lapsed vajavad kaitset täiskasvanute ekspluateeriva töö eest (Sandin 2014). Nende arvates oli raske füüsiline töö lastele ebasobiv ning nende tervisele ja arengule kahjulik, mistõttu tuli see keelustada. Lapsed erinevad oma kaitsetuse ja haavatavuse tõttu täiskasvanutest ega ole võimelised töötama nendega võrdsetel alustel (Hendrick 1997).

Filantroopide survele võeti 1833. aastal Inglismaal vastu tehaste seadus (*Factories Act*), mis keelas laste tööjõu kasutamise tööstuses (Goldson 1997). See oli oluline samm laste õiguste kaitsmisel ja lapsepõlve mõiste ümberkujundamisel, mis tugevdas arusaama, et lapsed vajavad erikaitset ning tööturul osalemise asemel pigem koolis käimist, et omandada eluks vajalikke teadmisi ja oskusi. Tööstuses töötava lapse kuvand läks vastuollu arusaamaga, mille järgi lapsepõlv on eelkõige hariduse omandamise ja arengu periood (Cunningham 2006). Samas tõi laste tööjõu keelustamine kaasa uue nähtuse. Paljud tööstusest eemaldatud tööliklassi lapsed jäid ilma töö ja sissetulekuta (Goldson 1997). Kuna kooliharidus oli sel ajal kättesaadav keskklassi lastele, töölisperede vanemad enamasti seda võimaldada ei suutnud, siis ilmusid linnatänavatele lapsed, kellel puudus juurdepääs haridusele ning nappis hädapäraseid elatusvahendeid. Nälg ja tegevusetus sundisid lapsi vargile ja muudele ebaseaduslikele tegevustele. Inglismaa linnades kasvas laste kuritegevus, millele riik ei osanud esialgu tõhusalt reageerida (Muncie 1981). Lapsed, kes varem töötasid tehastes, olid nüüd vaesuses ja marginaalses seisus, muutudes oma hälbiva käitumise tõttu ühiskonnale probleemiks. Haavatava ja kaitset vajava ning ebakompetentse ja õpetamist vajava lapse kuvandi kõrvale kerkis vaade lapsest kui vastutustundetust ja reegleid rikkuvast või suisa ohtlikust isikust, keda tuleb kontrollida ja distsiplineerida (Scraton 1997).

Mitmed autorid (Gittins 1998; Goldson 1997; Platt 1969; Qvortrup 1987; Qvortrup & Bardy *et al.* 1994) täheldasid, et laste delinkventsuse esilekerkimine tõi kaasa uue filantroopilise suuna, millega püüti leida lahendust laste

sotsiaalsetele ja majanduslikele probleemidele neid õpetades, kasvatades ja moraalselt juhendades. Laste töö kaotamine oli oluline progress, kuid see tõi esile vajaduse arendada haridussüsteemi, et pakkuda lastele paremaid arenguvõimalusi väljaspool tööturgu. Paljude laste tegevusetuse ja hälbiva käitumise märkamine ajendas looma spetsiaalseid asutusi, mis andsid vaesuses elavatele lastele peavarju, toitu ja haridust, sooviga korrigeerida nende probleemset käitumist. 19. sajandi jooksul rajati Euroopa riikides mitmeid selliseid asutusi, sealhulgas Hofwyl Šveitsis (1810), Das Rauhe Haus Saksamaal (1833), Mettray Val-d'Yvere Prantsusmaal (1840) ja Redhill Inglismaal (1848) (Strömpl 2002). Need asutused lähtusid ideoloogiast, mis ühendas kristliku armastuse range allutamise asutuse korrale, usuõpetuse hariduse ja töökasvatusega. Arvati, et usk jumalasse koos töökasvatuse ja haridusega suudab vähendada laste probleemset käitumist ning kujundada neist seaduskuulekad ja korralikud kodanikud. Kuid ka see algatus osutus ebapiisavaks – lapsed jooksid asutustest sageli ära, mispärast oli vaja piirata nende vaba liikumist uksi lukustades (Goldson 1997). Nõnda tekkisid esimesed kinnised lasteasutused, mis kandsid totaalse institutsiooni tunnused. Sarnase ajendiga rajati esimesed kinnised lasteasutused ka Eestis, esimene loodi 1919. aastal (Kohtuministeeriumi 1919).

EESTI KINNISED LASTEASUTUSED KOLME AJAPERIOODI VÄTEL: IDEOLOOGIAD, RETOORIKA JA TOTAALSE INSTITUTSIOONI TUNNUSED

Kinnised lasteasutused on olnud Eestis tihedalt seotud riigi sotsiaalpoliitiliste muutustega, kus laste käsitus on peegeldanud ajastu arusaamu nende käitumise põhjustest. Siin peatükis tutvustame kinniste lasteasutuste iseärasusi Eestis kolme ajaloolise riigikorra ajal. Ülevaade kinniste lasteasutuste arengust põhineb Eesti õigusaktidel, arhiividokumentidel, valitsuse määrustel, hariduse ja lastekaitse raportitel, seaduse muudatustel, uuringutel ja teadusartiklitel. Need allikad aitavad mõista, kuidas kinnised lasteasutused Eestis kujunesid ja funktsioneerisid. Peatükis kirjeldame kinnistesse asutustesse suunatud lastega seotud terminoloogiat ning arusaamu selliste laste kohtlemisest, samuti vaatame, millised totaalse institutsiooni tunnused ilmnevad erinevatel ajaperioodidel.

Kinnised lasteasutused Eesti Vabariigi ajal 1918–1940

Eesti Vabariigi ajal (1918–1940) ajendas kinniseid lasteasutusi looma peamiselt vajadus kaitsta ühiskonda “kurikalduvustega” noorte eest ning pakkuda neile kasvatuslikku ja hariduslikku tuge, et suunata nad tagasi “normaalsesse” ellu (Hoolekande 1925). Kinnised asutused – nagu Harku kolonii¹ ja Koluvere kasvatusmaja² – asutati noorte eraldamiseks täiskasvanud õigusrikkujatest. Asutuste tegevus tugines lääneeuroopalikule sotsiaalkasvatuse mudelile (Madisson 1926).

Kinniste lasteasutuste rajamist mõjutasid tugevalt tollased hariduse ideoloogiad ja teaduslikud teooriad, sealhulgas eugeenilised ideed, mis levisid laialdaselt nii Eestis kui ka mujal Euroopas (Kalling 2013). Ülekaalus oli usk, et indiviidi pärilikud omadused määravad oluliselt tema käitumise. Madisson (1926: 7) võtab kokku selle aja põhilisi uskumusi järgnevalt: “Lapse hing on sündides absoluutselt moraalivaba, kuid egoistlike instinktidega ja agres-iivne.” Samas väidab autor, et lapse “omaduseks on alluda kasvatamisele”.

Laste probleeme, sealhulgas seadusevastast käitumist, käsitleti kas kaasa-sündinu ja pärilikuna, aga ka vale või puuduliku kasvatus tulemusena, mille puhul oli tarvis laps paigutada arengut soodustavasse struktureeritud kes-konda (Madisson 1924, 1926).

Kui 1925. aasta hoolekandeseaduse järgi vajasisid “vigased ja pimedad” lap-sed kaitset ja hoolt, siis “kurikalduvustega” lapsi nähti peamiselt vastutus-tundetute isikutena, kes n-ö ohustasid oma käitumisega ühiskonda (Hoo-lekande 1925). Laps ei olnud sel ajal käsitatav autonoomse indiviidina, vaid pigem täiskasvanu kontrolli all oleva objektina, kelle kasvatamine toimus ühesuunaliselt – täiskasvanult lapsele.

Harku parandusmaja/koloonia kuulus vanglasüsteemi alla. Hans Madis-son töötas Harkus 1920. ja 1930. aastatel arstina. Selles funktsioonis viis ta läbi erinevaid uuringuid poiste tervisliku seisundi kohta ning kirjutas asutusest ja selle kasvandikest mitmeid artikleid ja raamatuid, mis moodustasid osa tema doktoritööst (Madisson 1924). 1926 ilmus eraldi raamatuna tema ülevaade Harku kolooniast. Selles teoses ta täheldas, kuidas koloonia tegevuse algus-aastatel toimusid taunimisväärsed sündmused, millel oli lastele kasvatusli-kult halb mõju. Madisson (1926: 24) kirjutas:

Õpetajate ja kasvatajate ettevalmistamatus oma tööle oli kõikide pahede juur. Nende omavaheline võitlus ja võimuahmitsemine, üksteisele peale kaebamised, [...] alkoholism, korralagedus, kasvatusliku süsteemi puudus, majanduslik kitsikus, vangimaja režiim jne. [...] Nii on mitmed Harku kolonii valvurid ja isegi meistrid kasvandikule varguses kaasa aidanud, vargust vastu võtnud, või isegi neid sellele avatlenud. Naisteenijad on varastatud asjade eest olnud kasvandikudega sugulistes ühenduses, kasvandikud on joobnud valvurite magades koloniist põgenenud, nende relvi kaasa võtnud jne.

Harku kolonii eesmärk ja korraldus olid selgelt karistuslikud. Asutust ise-loomustasid totaalse institutsiooni tunnused: puudulikud elutingimused, nõrk distsipliin ja kolonistide madal elatustase, mis tekitasid ühiskonnas ulatuslikku kriitikat. 1921. aastal tunnistati küll probleemide olemasolu – halba korda, kitsaid ja kehvas seisus ruume –, kuid ametlikult eitati füüsi-lise vägivalla juhtumeid. Samal ajal viidi läbi juhtkonna vahetamine ja töö-tati välja uus põhikiri koloonia olukorra parandamiseks (TT 1921). 1922. aasta

kajastustes märgiti, et kuigi barakke hakati remontima ja kolonistidele võimaldati sportimisvõimalusi, säilis koloonia üldine iseloom vanglale sarnasena. Poisid omandasid üksteiselt uusi kuritegelikke oskusi ning koloonia ei suutnud noorte sotsiaalset rehabilitatsiooni tõhusalt toetada. Ühiskondlik arvamus koloonia kohta jäi kriitiliseks: arvati, et kord kolooniasse sattunud noorest enam head nahka ei saa ning kolooniat võrreldi “kuritegevuse kooliga”. Koloonia asukoht Tallinna lähedal vähendas isolatsiooni, kuna noortel oli lihtne põgeneda ja linnas ära kaduda. Hoolimata katsetest asutust muuta jäi Harku koloonia maine pigem kuritegevust süvendavaks kui noori rehabiliteerivaks keskkonnaks (E 1922).

Asutuse olukord muutus uue direktori ametisse asumisega, kes kohaldas range distsipliini nii kasvandikele kui ka töötajatele. Koloonia töötajad pidid hakkama ka ise asutuses elama. Muudatuste põhirõhk oli suunatud töötajate eeskujule, sõjaväelisele distsipliinile ja tööõpetuse pakkumisele kasvandikele. 1923. aastal oli elukorraldus asutuses juba muutunud. Madissoni (1926) kirjelduse kohaselt jaotati kasvandikud vastavalt käitumisele, iseloomule ja kalduvustele viieks pereks. Iga pere elas omaette toas ning täitis perekondliku kasvatusrolli. Uued asukad paigutati maksimaalselt kuueks kuuks “prooviperre”. Ühest perest teise üleminekuks, samuti kodu külastuse sageduse määramine toimus tšekkide alusel.

Igal nädalal saab kasvandik korraliku ülalpidamise, õppimise ja tööst ühe tšeki ning 10 tšeki järele loetakse kasvandik IV perre. Ka järgmistest peredest edasisaamisel on maksev 10 tšekki. IV pere kasvandik omab hea ülalpidamise korral õiguse 2 kuu järele kord koju sõita vanemaid külastama, III peres kord kuus, II peres – kaks korda kuus ja I pere liige, keda nimetatakse vanemaks kasvandikuks – neli korda kuus pühapäeviti, kui olud seda lubavad. (Madisson 1926: 32–33).

Korralikult käitunutele avaldati avalikult kiitust, neid määrati korralvuriteks või neile anti ülesandeid väljaspool asutust. Vanemad kasvandikud võisid pärast kolm kuud kestnud laitmatut ülalpidamist kolooniast lahkuda. Tšekkide puudumine kutsus esile karistuslikke meetmeid. Kasvandik, kes ei kogunud tšekke juurde, kaotas ajapikku ka eelnevalt kogutud tšekid. Halva käitumise korral kasvandikku noomiti, vaba aja asemel suunati tööle ning tal keelati omastega kohtuda. Karistuseks paigutati ta kas 24 tunniks “valgesse kartserisse” või seitsmeks päevaks “valgesse üksikusse korterisse”. Kui see ei aidanud, suunati ta karistusosakonda. Karistusosakonda paigutamine tähendas näiteks “elumõnustusete piiramist”, isolatsiooni, vanemate ja omastega kokkusaamise keeldu ning raskemate tööde tegemist. Karistusosakonnast välja saamiseks pidi kasvandik koguma 10 tšekki. Madissoni (1926) arvates peaksid igasugused karistuslikud meetodid olema lühiajalised ja ranged. Ta

pooldas ka füüsilise karistuse kohaldamist, mis Harku koloonias siiski lubatud ei olnud.

Koloonias pakuti kuueklassilist haridust võimalusega õppida rätsepa, puusepa, kingsepa, raamatuköitja ja sepa ametioskusi. Poisid said ka töö eest tasu, millest 40% võttis koloonia poisi ülalpidamistasuks, ülejäänud sai kasvandik kätte pärast vabanemist. 1925. ja 1926. aastal teenisid poisid kokku umbes 360 000 marka. Mõni noor viis koju 15 000–25 000 marka, keskmiselt varieerus teenitud summa kuue ja seitsme tuhande marga vahel (Madisson 1926: 37).

Kontaktid sugulastega olid asutuses elades rangelt piiratud, kirjavahetust tsenseeris asutuse direktor (Madisson 1926). Üldiselt usuti, et “kurikalduvustega” lapsi saab “parandada” üksnes nende range allutamine asutuse korrale ja formaalsele kontrollile. Loodeti, et kui last piisavalt kontrollida ja harjutada õigesti käituma, siis on lootust, et ta “paraneb”. Asutuse eesmärk oli noorte õigusrikkujate ümberkasvatamine, mis põhines piitsa ja prääniku põhimõtetel. Samas tähtsustati täiskasvanute eeskuju ning vajadust paigutada lapsed täiskasvanud kurjategijatest eraldi. Seda oli keeruline teostada, sest Harku kolooniasse oli paigutatud vaid kolmandik kõigist alaealistest õigusrikkujatest, ülejäänud viibisid vanglas. Viimaste hulgas olid ka tütarlapsed, keda tollal ei olnud palju. Madisson kirjutas vajadusest luua tütarlastele eraldi kasvatusasutus (Madisson 1924, 1926).

1928. aastal revideeris Harjumaa koolinõunik Hugo Summer Harku kolooniat ning leidis, et asutus ei vasta kasvatusasutuse nõuetele; muu hulgas rõhutas ta eristamise puudumist, erilise õppekava vajadust ning korraliku ametiõppe pakkumist (eriti aia- ja põllutöö alal). Koolinõunik esitas haridusministeeriumile 16 konkreetset parandusettepanekut. Seal hulgas tehti ka ettepanek viia koloonia kohtuministeeriumi alluvusest haridusministeeriumi alla, mida 28. augustil 1928 *Päevalehes* ilmunud artiklis põhjendati nii: “...et koloniid lihtsalt vangistusasutusest ümber muuta kasvatusasutuseks, kus kasvandikkudest kujuneksid mitte elukutselised kurjategijad, vaid ausad kodanikud.” (*Päevaleht*, 28.08.1928). Lisaks toonitati vajadust eristada “nõrgaandelisi” ja “eriti hädaohtliku” mõjuga kasvandikke teistest ning tagada täielik ametiõpe – “ilma nendeta ei täida koloonia oma kasvatuslikke eesmäärke” (Kaja, 24.08.1928).

Harku koloonia kõrvale loodi 1924. aastal Koluvere Hoolekandekool, kuhu suunati nooremad ja kergemaid üleastumisi toime pannud lapsed vastavalt hoolekandeseadusele. Koluvere kool kuulus haridusministeeriumi haldusalasse ning sinna suunasid koolid oma raskemaid õpilasi (Saar 1988: 46). Aja jooksul muutusid kinniste lasteasutuste kasvatuslikud meetodid. Kui vabariigi algusaastatel keskenduti peamiselt noorte kuritegeliku käitumise kontrollimisele ja korrigeerimisele, siis hiljem hakati arvestama ka noorte hariduslike ja sotsiaalsete vajadustega. Vangistusseadustiku alusel reorganiseeriti Harku koloonia, vähendades selle kasvatuslikku suundumust. 1938. ja 1939. aastal ehitas Vangimajade Peavalitsus Harku alaealiste parandusmaja

jaoks uue hoone, renoveerides Laitse lossi ja nimetades selle Laitse alaealiste parandusasutuseks (Valitsusasutiste 1939). Laitse alaealiste parandusasutuses pakuti lastele mitte ainult tööd, vaid ka töötasu, mis pidi suurendama nende iseseisvust ja vastutustunnet (Valitsusasutiste tegevus 1938/39. aastal). Lisaks pöörati rohkem tähelepanu noorte individuaalsetele vajadustele ja võimetele, võimaldades neil tegeleda meelepäraste huvialadega ja arendada oma oskusi väljaspool traditsioonilist haridust (PL 1940).

Kinniste lasteasutuste retoorika sõjaeelses vabariigis peegeldas tugevalt ajastu normatiivseid ootusi, mille kohaselt laste käitumine ja areng pidid vastama teatud standarditele. Ametlikus keelekasutuses domineerisid terminid “puudustkannatavad hoolealused”, “vigased, pimedad, kurtummad või nõrgamõistuslikud”, samuti “raskelt kasvatatavad lapsed” (Valitsusasutiste 1939). Sellised väljendid näitasid, et osa lapsi peeti “parandamatuteks” või sellisteks, kes tuli suunata erihooldusele, et neid ühiskonnast isoleerida (Madisson 1926; Hoolekande 1925; Valitsusasutiste 1939).

Kinnised lasteasutused nõukogude režiimi ajal (1940–1991)

Nõukogude režiimi perioodil põhines kinniste lasteasutuste süsteem arusaamal, et indiviidi kujunemist määrab keskkond, milles on alles vanad välja-juurimist vajavad nn kapitalistlikud igandid (Strömpl 2002). Lapsi ei peetud probleemiks iseenesest – nende probleemkäitumist käsitleti reaktsioonina kahjulikele keskkonnamõjudele. Lahendusena nähti lapse eemaldamist ebasoodsast keskkonnast ja paigutamist institutsiooni, kus teda kasvatati ümber vastavalt nõukogude kasvatusel põhimõtetele, mis rõhutasid ideoloogiliselt sobiva maailmavaate ja sotsialistlike väärtuste kujundamist (Kimmel 1966). Mõiste “kurikalduvustega laps” muutus “raskestikasvatatavaks lapseks”.

Nõukogude režiim võttis üle olemasolevad asutused ja hakkas neid sobitama uue ideoloogiaga. 1945. aastal ühendati Harku koloonia Koluvere kooliga. Nii tekis Koluvere koloonia, mis reorganiseeriti 1964. aastal seoses uut tüüpi kasvatusasutuste – erikutsekoolide – asutamisega (Saar 1988: 47).

1962. aastal ilmus põhjalik ülevaade alaealiste ühiskondliku kasvatustöö kohta, mille üks osa oli pühendatud alaealiste erilistele kasvatusasutustele (Talvik 1962). 1962. aastal oli Eesti NSVs mitmeid erikasvatusasutusi, nende hulgas haridusministeeriumi haldusalasse kuuluvad erirežiimilised internaatkoolid, siseministeeriumi hallatavad lastekasvatuskolooniad ja tervishoiu ministeeriumile kuuluvad erilised ravi-kasvatusasutused (Talvik 1962: 222). Siseministeeriumi valdkonda kuulus Koluvere Lastekasvatuskoloonia 11–17aastastele poistele, kus pakuti eesti- ja venekeelset põhiharidust. Tüdurukutele sel ajal asutusi Eestis veel ei olnud ja kasvatusel eritingimusi vajavad tütarlapsed suunati väljapoole ENSVd. Kinnistesse asutustesse suunamine toimus alaealiste asjade komisjonides (AAK), mis asusid rajoonide ja linnade tööraha saadikute nõukogude täitevkomiteede juures. Alaealiste raskemaid kuritegusid menetlesid kohtud, määrates neile vanglakaristuse, ent suure

osa alaealistega seotud juhtumitest suunasid kohtud ja prokuratuurid alaealiste asjade komisjonidele (AAK), kellel oli volitus paigutada lapsi erikutse-koolidesse (alaealiste erikasvatustöö menetlemise kohta vt Talvik 1962). See tähendas, et alaealiste kohtlemine toimus ühiskondliku ümberkasvatamisena hariduse valdkonnas, mitte kriminaalseadustiku raames, ning lapsed jõudsid täiskasvanuikka kriminaalse minevikuta.

1964. aastal muudeti suur osa senistest alaealistele mõeldud kasvatusliku töö kolooniatest erikutsekoolideks (Saar 1988). Kuigi asutuste nimetuse ja vormi muutmine jättis mulje uuenduslikkusest, säilisid asutustes suures osas totaalse institutsiooni tunnused. Tegelikult oli selliste muudatuste peamine eesmärk alaealiste kinnipeetavate ametliku arvu vähendamine sooviga luua statistiliselt parem ja leebem pilt olukorrast tollases Nõukogude Liidus (Saar 2009).

Nõukogude pedagoog Anton Makarenko (1933) töötas juba 1930. aastatel välja haridusmudeli vanemliku hoolitsuseta ja õigust rikkuvate laste kohtlemiseks kinnises asutuses. Mudel, millest kinniste lasteasutuste korralduses nõukogude ajal juhinduti, seadis keskmesse töö, asutuse korra järgimise ja kollektiivi (st kõikide asutusega seotud inimeste) normidele allumise. Makarenko õpetuse kohaselt pidi kollektiiv, mis ühendas inimesi ühiste eesmärkide nimel, kujundama noorte moraalseid ja sotsiaalseid väärtusi, allutades nad nõukogude ühiskonna normidele. Individuaalsed vajadused ja eripärad pidid tagaplaanile jääma – kasvatus eesmärk oli lojaalsete ja kuulekate kodanike vormimine. Kuid nõukogude kollektiiv ei olnud solidaarsuse ega koostöö areen, vaid pigem vahend distsiplinaarse kontrolli ja vastastikuse jälgimise tagamiseks. Praktikast tähendas kollektiivne kasvatus usaldamatust ja hirmu töötajate ning teiste kasvandike suhtes (Strömpl 2002). Kinnistes asutustes nagu Puiatu,³ Kaagvere⁴ ja Tapa⁵ erikool, pidid lapsed pidevalt jälgima üksteise käitumist ja raporteerima rikkumistest. Selline keskkond surus maha isikliku autonoomia ja subjektsuse, asendades need repressiivse korraga, mis keskendus käitumise parandamisele, mitte laste arengu toetamisele (Rajangu & Meriste 1997).

Sellised kasvatuspõhimõtted olid kooskõlas üldise nõukogude süsteemi retoorikaga, kus indiviidi käsitleti ühiskonna huvide teenrina, jättes kõrvale üksikisiku vabaduse ja ainulaadse väärtuse (Karjahärm & Sirk 2007). Hariduse ja kasvatus eesmärk kinnistes lasteasutustes oli käitumise “ümberkujundamine” vastavalt totalitaarse süsteemi vajadustele. Iseseisvus ja autonoomiat ei väärtustatud – tähtsust omas ainult formaalne vastavus normidele, mis tagas ülemuste heakskiidu. Lisaks iseloomustasid kinniste lasteasutuste süsteemi sageli korralagedus ja korruptsioon, peegeldades režiimi hierarhia tasakaalutust. Suhted laste ja täiskasvanute vahel olid autoritaarsed või manipuleerivad, samas kui laste omavahelistes suhetes tekkis režiimi toetav subkultuur. Privileegid anti lastele, kes järgisid režiimi ootusi, mis tekitas institutsiooni sees lisapingeid ja sotsiaalset kihistumist (Strömpl 2002).

Kinnised lasteasutused taasiseseisvunud Eestis kuni tänapäevani

Alaealiste asjade komisjonid lõpetasid oma tegevuse 1992. aastal. Tekkis vajadus luua uus seaduslik raamistik alaealiste õigusrikkujate kohtlemiseks. Endised erikoolid jätkasid tööd, mingil ajal isegi ilma seadusliku regulatsioonita.

Juba 1980. aastate lõpus toimusid seoses perestroika ja iseseisvusliikumisega ideoloogiliselt suunatud arutelud laste kasvatamise ja hariduspoliitika üle. Perestroika ja avalikustamise (glasnosti) reformid avasid võimaluse ühiskondlikeks muutusteks, sealhulgas haridussüsteemi ja sotsiaalhoolekande ümberkorralduseks. Kuigi haridus- ja kasvatustööd käsitlevad diskussioonid toimusid endiselt kommunistliku partei kontrolli all, võimaldasid need siiski mõttevahetust laste kasvatamise ja institutsionaalsete uuenduste üle (Oja 2019).

Laste kuritegevuse ja õigusrikkumiste kasv 1990. aastate lõpus ja 2000. aastate alguses (Kase 2000; Ginter & Saarsoo *et al.* 2000) tõid esile vajaduse tõhusamate kasvatus- ja rehabilitatsioonimeetmete järele, kuid seda takistasid varasemate autoritaarsete praktikate jätkumine ning institutsionaalsete reformide aeglane rakendamine kinnistes lasteasutustes (Riigikontroll 2004; Strömpl 2002). Erikoolide ümberkorraldusi raskendas ka ressursside puudus ning seadusandliku raamistiku ebaselgus (Kõiv 2007).

Erikoolide süsteemi reformiti pidevalt, kuid need olid pigem väikesed häda- vajalikud muudatused, mis ei kõigutanud süsteemi põhimõtteid. 1990. aastatel kinnistati haridussüsteemi arendamise käigus kinniste lasteasutuste ametliku nimetusena “käitumishälvikute erikool”, et eristada seda teist tüüpi “hälvikute” asutustest (Kõrgesaar 1999). Alates 1998. aastast nimetati asutus ametlikult käitumis- ja õpiraskustega õpilaste erikooliks ning nende kasvan- dikke alaealise mõjutusvahendite seaduse järgi (AMVS 1998) kasvatus- e erit- ingimusi vajavateks lasteks või “alaealisteks õiguserikkujateks”. Kuna kinnised lasteasutused kuulusid haridusministeeriumi haldusalasse, oli rõhk põhiha- riduse omandamisel. Erikooli suunati terved, ilma psühhiaatrilise diagnoosita lapsed, kelle käitumis- ja õpiraskused ei olnud seotud nende vaimse tervi- sega. Samas ei tegeletud koolis laste probleemide põhjuste väljaselgitamisega, vaid loodeti, et õppimine, personali poolne kontroll ja juhendamine suuda- vad parandada laste käitumist. Kuigi kooli suunamine eeldas, et lastel ei ole psühhiaatrilisi diagnoose, olid paljud erikooli asukad juba varases lapsepõl- ves kogenud mitmeid traumaatilisi sündmusi, sh väärkohtlemine, hooletusse jätmine, perevägivalla pealtnägemine, perest eraldamine või elamine krimi- naalses keskkonnas (Soo 2005). Kinnises asutuses elasid koos väga erineva taustaga lapsed, keda koheldi ühiste meetodite järgi (Strömpl 2000; 2002).

Asutuste personalil puudus spetsiaalne ettevalmistus tööks traumeeritud lastega. Arvati, et selliste laste kohtlemist saab õppida vaid töökogemuste käigus (Strömpl 2002). Enamik õpetajatest ja kasvatajatest olid pika staažiga. Nad alustasid kinnistes lasteasutustes tööd juba nõukogude perioodil, mis kujundas neis arusaama, et laste käitumist saab üldiselt mõjutada nende

allutamise asutuse režiimile, ent allumatute laste puhul toimib paremini manipuleerimine (Strömpl 2000; 2002). Uued töötajad omandasid kohapeal samuti totaalsele asutusele iseloomulikud töö- ja suhtlemismeetodid.

Taasiseseisvunud Eestis ilmunud publikatsioonides kasutatud terminid kinniste lasteasutuste kasvandike kohta sarnanevad mingil määral esimese vabariigi terminoloogiaga. Näiteks 1997. aastal ilmunud Väino Rajangu ja Mai Meriste raamatu pealkiri “Käitumishälvikute koolid Eestis” viitab sellele, et kasvatusraskuste probleem peitub laste iseärasustes – nende hälbelisuses (vt ka Kõrgesaar 1999).

1991. aastal ratifitseeris Eesti ÜRO lapse õiguste konventsiooni, mis tõi kaasa vajaduse juurutada läänelikke väärtusi ka laste kohtlemisse. Ametlikku retoorikasse ilmus pedagoogilise käsitusviisina “lapsekeskne lähenemine”, kuid praktikas puudus selge arusaam sellest, mida see täpselt tähendab ja kuidas seda rakendada. Paralleelselt toimusid uute seaduste loomine ja praktika kiire arendamine. Vaadates ajas tagasi, võib nendes protsessides märgata soovi eemalduda nõukogude minevikust ja osaliselt taastada nõukogude okupatsiooni eelset praktikat, mida oli raske taastada. Loodeti, et kui tegevustes vastanduda sellele, mida nõudis nõukogude praktika, siis suudetakse eemalduda ebameeldivast pärandist. Erikoolides alustati näiteks distsipliini nõrgendamise. Eeldati, et kui vältida laste allutamist asutuse korrale ning selle asemel rääkida nendega ilusti, siis lapsed saavad aru ja kuuletuvad ise. Selline uuendus päädis olukorraga, kus erikooli lapsed kuuletumise asemel korraldasid rahutusi ja mässe, mille tulemusena tugevdati distsipliini (Strömpl 2002).

Erikoolide retoorikas kõlas lapsekeskse lähenemise kõrval soov lapsi aidata ja tagada nende heaolu, kuid 1990. aastatel ei olnud erikoolides psühholooge ega sotsiaalpedagooge, kes oleksid olnud võimelised lapsi nõustama. Kasvatajad ja õpetajad väitsid, et tööd selliste lastega ei saa kuskil õppida, see oskus tuleb koos kogemustega, samas ei olnud päris selge, mida need kogemused tähendavad (Strömpl 2002). Sellel ajal erikoolides läbiviidud uuringud näitavad, et asutused ei suutnud oma kasvandikele kindlustada turvalist keskkonda ega õpetada piisavalt oskusi iseseisvaks õiguskuulekaks toimetulekuks (Riigikontroll 2004; Perovskaja 2008).

Kõige olulisemaks probleemiks oli taasiseseisvumisperioodi algul asjaolu, et kinnised lasteasutused töötasid vastuolus Eesti Vabariigi (EV) põhiseadusega. Vastavalt EV põhiseadusele (1992) võib indiviidi vabadust piirata vaid kohtuotsusega (§ 20). Ometi suunati erikoolidesse lapsi vanema avalduse ja haridusministeeriumis töötava komisjoni otsuse alusel (Strömpl 2002). See oli ajutine lahendus, mis kestis 1. septembrini 1998, mil jõustus alaealiste mõjutusvahendite seadus (1998). Vastavalt uuele seadusele hakkasid alaealiste probleemidega tegelema kohalike omavalitsuste juures töötavad alaealiste komisjonid, kes võisid taotleda erikoolidesse suunamist kui rangeimat mõjutusvahendit, milleks oli vaja taotleda kohtu luba. Ehkki uus seaduslik kord oli kooskõlas põhiseadusega, andis see lastele signaali, et tegemist on karistuse,

mitte abistava meetmega. Kinniste lasteasutuste puhul rõhutati endiselt õppimise ja pedagoogilise mõjutamise olulisust, mis iseenesest tähendas õpetajate/kasvatajate poolset õpetamist, mis on õige, mis vale, ja mis sageli meenutas moraliseerimist ja manipuleerimist. Kui see ei toiminud, rakendati rangemaid korrale allutamise viise, näiteks nn eraldamisruumi, kus viibis laps üksinda maksimaalselt kuni kolm ööpäeva. Eraldamisruumis puudusid lihtsamadki mugavused, nagu veekraan ja WC.

Natalja Perovskaja (2008) analüüsis oma magistritöös nelja poisi elukäiku enne Tapa erikooli suunamist ja pärast sealt vabanemist. Nende poiste näitel oli näha, et tegemist oli raske lapsepõlvetrauma kogemusega lastega, kelle jaoks Tapa Erikooli suunamine oli karistus, mis kinnitas nende kriminaalset identiteeti. Erikool pakkus poistele võimaluse omandada põhiharidus, kuid samal ajal tekitas mõnes ka sõltuvust institutsioonist. Näiteks kirjutas üks noormees erikooli kiitvaid kirju, kandes ise juba vanglakaristust. Teised noored kurtsid tagasivaates kasvatajate ja vanemate kaasõpilaste poolse väärkohtlemise üle erikoolis. Perovskaja (2008) järeldas, et erikool mõjutusvahendina ei täida talle pandud ülesandeid. Sarnasele seisukohale jõudis ka õiguskantsler oma kontrollkäigul Puiatu Erikooli, mille tagajärjel kool suleti (Õiguskantsler 2007).

Niisiis, totaalse institutsiooni struktuur jäi suuresti samaks, takistas lapsekeskse lähenemise üleüldist kasutuselevõttu. Erikoolide oluliseks probleemiks oli sinna suunatavate laste väga erinev taust: ühelt poolt jõudsid sinna hooletusse jäetud ja väärkoheldud lapsed, teisalt tõsiseid (sh korduvaid) õigusrikkumisi toime pannud alaealised, kellel oli juba arenenud kriminaalne identiteet. Lapsepõlvetraumad on kõige olulisemateks põhjusteks lapse kriminaalse karjääri arengus (Perry & Szalavitz 2006; Sindi & Lehtme *et al.* 2022; Yang & Wang *et al.* 2022; Bargeman & Smith *et al.* 2021). Lisaks oli erikoolidesse suunatute hulgas eelnevalt vanglakaristust kandnud alaealisi (Riigikontroll 2004). Asutustes olid nad kõik koos, sest elamine ja rühmad loodi laste vanuse ja õppeklassi alusel, mitte nende tausta arvestades. Nn vanglakogemusega alaealised püüdsid erikoolis rakendada vanglas õpitud ellujäämise strateegiat, nagu ilmneb Perovskaja uuringus osalenud poisi kirjeldusest Tapa Erikooli kohta:

Sügisel tulid Viljandi vangla poisid ning koolis viibimine muutus võimatuks. Nad sundisid meile peale vangla reeglid. Kohe jagati meid nõrgemateks ja tugevamateks. Ma ei olnud nõus nende reegleid vastu võtma ega nende sokke pesema. Nooremad poisid pidid neile massaaži tegema. Kasvatajad aga süüdistasid mind, et ma tekitasin konflikti. Aga ma ei tahtnud ju sellega leppida ja seda kannatada.
(Perovskaja 2008: 65)

Pärast Riigikontrolli ja õiguskantsleri auditeid (2004, 2007) hakati järjest kriitilisemalt hindama erikoolide puudusi, sealhulgas laste eraldusruumidesse paigutamist reeglite rikkumise korral ja vägivalda õpilaste vahel või personali suhtes. Erikoolides puudus õpilastel, eriti psüühikahäiretega lastel, sageli piisav hariduslik tugi, see avaldus kasvandike kehvades akadeemilistes tulemustes, kõrges koolist väljalangevuses ning riiklike haridusstandardite mittetäitmisel (Riigikontroll 2004; Salla & Tamm 2004; Õiguskantsler 2007). Õppe- ja kasvatustöö puudujäägid takistasid laste sotsiaalset ja hariduslikku arengut, resotsialiseerumisprogrammid olid sageli ebapiisavad ja tähelepanu individuaalsele lähenemisele napp (Kõiv 2007; Strömpl 2002).

Oluline muudatus kinniste lasteasutuste tegutsemises toimus 2015. aastal, kui mitme erikooli baasil loodi Maarjamaa Hariduskolleegium (MHK),⁶ mille üks eesmärk oli loobuda “erikooli” negatiivsest tähendusest ning vähendada erikooli lõpetajate sildistamist (Maarjamaa 2015). Alles jäi asutusse suunamine kohtuotsusega, nii et kõik teadsid, kes ja mis põhjusel on hariduskolleegiumisse suunatud. Tänapäeval kasutatakse ametlikes dokumentides ja uurin-gutes kinnistes lasteasutustes viibijate kohta jätkuvalt termineid “riskilaps”, “riskikäitumisega laps” või “õpiraskustega laps” (vt nt Sotsiaalkindlustus-amet 2024; Tarto & Kalda *et al.* 2022a, 2022b), mis seovad probleemi lapse isikuga.

Teine kooli reorganiseerimise eesmärk, mis lähtus sotsiaalhoolekande seadusest (§ 130¹), oli keskenduda senisest enam laste rehabilitatsioonile. Kui varem suunati erikooli psühhiaatrilise diagnoosita lapsi või täpsemalt öeldes diagnoosimata lapsi, sest lapsed ei jõudnud psühhiaatri vastuvõtule, siis nüüd märgati rohkem laste vaimse tervise probleeme ning tähtsustati lisaks hariduslikule toele nende vajadust sotsiaal-psühholoogilise abi ja nõustamise järele. 2016. aastal jõustunud uue lastekaitse seaduse kohaselt hakati suuremat rõhku panema laste heaolu tagamisele ning mittekariistuslike mõjutusvahendite kasutamisele ühiskonnas laiemalt. Seadus keelustas laste füüsilise karistamise ning tõi kaasa kinnistes lasteasutustes nn rahunemisruumi⁷ (endise nimega eraldamisruum või kartser) kasutamise piirangud (Markina & Strömpl *et al.* 2021). Alates 2018. aastast kaotas kehtivuse alaealise mõjutusvahendite seadus ning sotsiaalhoolekande seaduse (2018) muudatusega loodi kinnise lasteasutuse teenus, mille osutajaks jäi Maarjamaa Hariduskolleegium. Praegu kehtiv lastekaitse seadus (2016) defineerib enda või teiste heaolule ohtu kujutavaid lapsi (siia hulga kuuluvad ka kinnise lasteasutuse teenusel olevad lapsed) abivajavate lastena. Reformiga sooviti kinnised lasteasutused muuta hoolekandeteenuseid pakkuvaks asutuseks, mis oleksid pigem lapsesõbralikud kui karistavad (Markina & Strömpl *et al.* 2021).

2023. aastal tehti täiendavaid muudatusi sotsiaalhoolekande seaduses (§ 130⁵), mille kohaselt korraldatakse ja rahastatakse alates 1. juulist 2025 kinnise lasteasutuse teenust ainult sotsiaalministeeriumi haldusalas. 2023. aastal toimusid arutelud teenuseosutaja valiku üle, mille tulemusel otsustas

sotsiaalministeerium (SOM) anda teenuse osutamise õiguse AS Hoolekandeteenustele (AS HKT). Üleminekut juhib Sotsiaalkindlustusamet koostöös SOMi ja Haridus- ja Teadusministeeriumiga (HTM), kaasates AS HKTd. 2024. aasta veebruaris tegi Vabariigi Valitsus ametliku otsuse sõlmida teenuseosutamise leping AS HKTga. Sisuliselt tähendab see muudatus, et alates 1. juulist 2025 muutub kinnise lasteasutuse teenuse juriidiline vastutus. Varem osutas teenust riigikoolina HTMi haldusalas tegutsenud Maarjamaa Hariduskolleegium. Ümberkorralduse eesmärk on viia teenuse korraldamine, juhtimine, arendamine ja eelarve planeerimine ühtselt sotsiaalministeeriumi haldusalasse (SKA 2024; VV määrus, 2024).

Uuringud KLA tegevuse kohta viimastel aastatel näitavad positiivseid arenguid teenuse teatud aspektides, näiteks laste võimalus elada väikestes rühmades ja neile mitmekesise professionaalse toe pakkumine (Markina & Strömpl *et al.* 2021; Sindi & Lehtme *et al.* 2022; Tarto & Kalda *et al.* 2022b). Viimasel ajal on rohkem tähelepanu pööratud kinnisesse asutusse suunatavate laste vaimse tervise probleemidele ja neid põhjustavatele lapsepõlve traumadele (Sindi & Lehtme *et al.* 2022b). Uuringutest nähtub kasvav arusaam, et need lapsed vajavad pigem ravi kui karistust.

Siiski viitab 2023. aastal korraldatud kinniste lasteasutuste sisesuhete (sisekliima) uuring (Ovchinnikova 2023), et mitmed probleemid on endiselt lahendamata. Teenuse kvaliteet ei ole ühtlustunud ning suhted laste ja personali vahel on kohati halvenenud võrreldes 2016. aasta sisekliima uuringu tulemustega (Helm & Miert *et al.* 2016). Uuringu tulemused rõhutavad vajadust keskenduda suhete parandamisele, mis on võtmetegur avatud sisekliima loomisel, laste heaolu edendamisel, vaimse tervise tugevdamisel, eduka sotsialiseerumise tagamisel ning totaalse institutsiooni negatiivsete mõjude ületamisel (Ovchinnikova 2023; Helm & Miert *et al.* 2016).

KOKKUVÖTTEV ARUTELU

Eesti kolme ajaloolise perioodi jooksul on kinnistes lasteasutustes kujunenud suhete iseärasused, mis peegeldavad ühiskonna ideoloogilisi ja poliitilisi muutusi. Ajalooliste muutuste mõistmine võimaldab hinnata tänapäevaseid lähenemisi ning leida viise, kuidas toetada laste individuaalset arengut, autonoomiat ja sotsiaalset integratsiooni. Tuginedes ajaloolisele ülevaatele, võtame järgnevas tabelis kokku kinniste lasteasutuste ideoloogiad, lapsekuvandid ja suhtluse iseärasused kolmel vaadeldud perioodil.

Tabel 1. Kinniste lasteasutuste ideoloogiad, lapsekuvandid ja suhete iseärasused kolmel ajaperioodil

Ajaperiood	Ideoloogiad ja retoorika	Lapsekuvand	Lapse kohtlemises peegelduvad suhted
Esimene Eesti Vabariik (1918–1940)	Eugeeniline ideoloogia, mille järgi on laste probleemidel bioloogiline päritolu; rõhutas rahvuse "puhtuse" säilitamise ja laste "parandamise" retoorikat. Tööõpetuse ja tööoskuste kaudu loodeti vähendada seadusevastast käitumist.	Lapsi tajuti "egoisti" ja "agressiivsena", keda saab siiski kasvatada, parandada ja kohandada ühiskonna normidele. "Kurikalduvustega lapsed" tuli isoleerida ning nende käitumisprobleeme vähendada.	Range, lausa sõjaväeline distsipliin ja asutuse korrale allutamine pidi vähendama "kurikalduvust". Suhted olid formaalsed, suunatud täiskasvanult lastele. Lastel puudus võimalus enda vaadete väljendamiseks. Allutamine asutuse korrale viitab totaalsele institutsioonile.
Nõukogude periood (1940–1991)	Nõukogude ideoloogia, mille eesmärk oli kujundada "uus nõukogude inimene", suretas lapse loomulikku toimevõimekust ja autonoomiat range allutamise ja kontrolli meetmetega.	Last tajuti "paha" keskkonna tulemusena, kelle käitumist tuli muuta ja parandada, isoleerides teda "halvast" keskkonnast.	Suhtlus lapsega oli autoritaarne, põhines hirmul ja kontrollil. Laps pidi tundma, et ta on üksi asutuse võimu vastu, kedagi ei saa usaldada. Ellujäämine tähendas allumist või süsteemi ülekavaldamist subkultuuri loomise kaudu. Subkultuur omakorda jäljendas võimuhierarhiat, kus õigus on tugevamate käes.
Taasiseseisvunud Eesti (alates 1991)	Demokraatlik ja lapse õigustel põhinev ideoloogia, mida on reaalselt raske rakendada totaalsele institutsioonile omase vastuolulisuse tõttu. Last käsitatakse kui traumakogemuse, eri- ja abivajadusega indiviidi, ent KLASse suunamine toimub endiselt kohtu otsusega ja lapse poolt toime pandud süütegude alusel.	Algselt nimetati lapsi "käitumishälvikuteks" ja asutust "käitumishälvikute erikooliks", seostades probleemi lapse isikuga. Hiljem nimetati käitumishälvik ümber erivajadustega või riskilapseks, lõpuks abivajavaks lapseks. Igal juhul on lapse probleem kinnitatud lapse isiku külge või kujutatakse last passiivses rollis (abivajav). Kõik need kuvandid on vastuolus lapse õigustega olla aktiivne ühiskonna liige.	Hoolivuse ja formaalsuse segu: pinge laste ja personali vahel, usalduslike suhete piiratus. Traditsiooniline hierarhiline struktuur püsib ja takistab muutuste elluviimist. Kinnise lasteasutuse teenuse puhul on raske öelda, kas laste käsitlemine erivajadusega või abivajava lapsena võimaldab pakkuda neile varasemast rohkem abi.

Ajaloolisest ülevaatest ja selle põhjal koostatud tabelist ilmneb, et kinnistes lasteasutustes on erinevatel ajaperioodidel säilinud totaalse institutsiooni põhitunnused, sealhulgas jäik hierarhia, formaalsed suhted ja kontrollile orienteeritud kasvatus (Goffman 1961; Foucault 1991). Suhtlus asutuse töötajate ja kasvandike vahel on ajas küll veidi muutunud, kuid on valdavalt jäänud ühepoolseks ja täiskasvanult lapsele suunatuks. Lapsi on käsitatud pigem objektina, vastutustundetu ja reegleid rikkuva isikuna, keda vormitakse vastavalt ajastu normatiivsetele ootustele, mitte ei kohelda subjekti, aktiivse ja vastutustundliku osalejana (James & Prout 2005; Woodrow 1999; Smith 2011).

Kuigi kõigil ajastutel on rõhutatud lapse individuaalsust ja vajadust toetamise järele, on institutsionaalne retoorika ja tegelik praktika sageli jäänud formaalseks ja hierarhiliseks. Keelekasutus laste probleemide kirjeldamisel on ajas muutunud: kui sõjaeelses Eestis ja nõukogude ajal domineeris stigmatiseeriv ja lapse isikut patoloogiseeriv keel (Madisson 1926; Talvik 1962; Karjahärm & Sirk 2007), siis alates taasiseseisvumise teisest kümnendist on kasutatud neutraalsemat, kuid siiski lapse isikuga probleeme seostavat terminoloogiat, nagu näiteks “riskilaps” ja “käitumisraskustega laps” (Sindi & Lehtme *et al.* 2022; Tarto & Kalda *et al.* 2022).

Siinsest ülevaatest järeldub, et kuigi ideoloogilised ja poliitilised raamid on aja jooksul muutunud, on kinniste lasteasutuste suhetemustrid püsinud märkimisväärselt stabiilsena. See kinnitab, et institutsionaalsed suhetemustrid on sügavamalt juurdunud kui ajastute ideoloogilised muutused ning tulenevad pigem totaalse asutuse toimise loogikast.

Tänapäeval on kinnise lasteasutuse teenuse vajadus aktuaalne eelkõige nende laste puhul, kelle arengut on tõsiselt kahjustanud traumakogemused ja vanemliku hoolitsuse puudumine (Bargeman & Smith *et al.* 2021; Perry & Szalavitz 2006; Yang & Wang *et al.* 2022). Kuid kinniste asutuste fookus ei tohiks piirduda ainult liikumisvabaduse piiramisega, vaid peab keskenduma usaldusliku, hooliva ja turvalise keskkonna loomisele, mis toetab lapse arengut ja taastumist (Bowlby 1969; Cait 2016; Dépelteau 2018; Donati 2011). Rahvusvaheline praktika ja Eesti enda positiivsed kogemused, näiteks Oskar Alliku Ravikodu, näitavad, et just ravivad inimsuhted – usaldus, hoolivus ja emotsionaalne tugi – toetavad laste taastumist ja resotsialiseerumist oluliselt paremini kui kontrollile ja formaalsusele keskenduvad mudelid.

Kinniste lasteasutuste areng Eestis peegeldab haldusliku ja ideoloogilise raamistiku muutumist. Kui 20. sajandi alguses allusid kinnised lasteasutused, sealhulgas Harku parandusmaja, kohtuministeeriumile, ning nende korraldus oli tugevalt karistuslik ja vanglasüsteemi põhimõtetele tuginev, siis alates 1928. aastast hakati teadvustama vajadust viia need haridusministeeriumi haldusalasse, et tugevdada kasvatuslikku ja hariduslikku suunitlust. See põhimõte kandus edasi ka nõukogude perioodi ja taasiseseisvunud Eestisse, kus kinnised lasteasutused allusid kuni 2025. aastani Haridus- ja Teadusministeeriumile. Uus poliitiline muudatus, mille tulemusel viidi 2025. aastal

kinnised lasteasutused Sotsiaalministeeriumi haldusalasse, tähistab KLA arengut sotsiaaltöö, rehabilitatsiooni ja toetava lähenemise tugevdamise suunas. Oluline on teadvustada, et kinnise asutuse mõju ei jää ainult asutuse seinte vahele: lapse edukas kohanemine loomulikus keskkonnas sõltub tugevalt tema sotsiaalse võrgustiku taastamisest ja säilitamisest, eriti peresuhete ja kogukondliku toetuse kaudu.

Kinniste lasteasutuste sadat aastat visualiseerib hästi maal “Mina olen halb laps”, mis valmis 2025. aastal raamist välja teaduskommunikatsiooni projekti raames. Maal põhineb 2024. aastal kinnistes lasteasutustes viibinud lastega läbi viidud uuringul “Kinnise lasteasutuse sisekliima uuring” (Žuravljova 2024) ning kujutab noore inimese sisemist seisundit institutsionaalses keskkonnas. Kuigi teos on kaasaegne, on selle ajatu kujundus kõnekas – sama laps samas ruumis võiks olla 100 aastat tagasi, nõukogude ajal või tänapäeval. Maal illustreerib, kuidas totaalse institutsiooni tunnused – kontroll, suletus, formaalsus – on lapsele hirmu, üksinduse ja ebakindluse allikaks. Teos juhib tähelepanu vajadusele näha last mitte kui probleemi kandjat ja ühiskonnale “ohtlikku” isikut, vaid kui subjekti, kes vajab mõistmist, tuge ja turvalisi suhteid, et toetada tema arengut ja taastumist.

Illustratsioon 1. Kristin Erm, “Mina olen halb laps”, 2024.

TÄNUSÕNAD

Artikkel on osa doktoritööst: Maria Žuravljova, "The rights of the children and young people to grow up in a risk-free environment: measuring, evaluating and improving the living group climate of closed children's institutions" ("Riskitingimustes kasvanud laste ja noorte õigused kasvada riskivabas keskkonnas: kinniste lasteasutuste sisekliima mõõtmine, hindamine ja parandamine"). Juhendajad Judit Strömpl ja Kadri Soo. Tartu Ülikool, sotsiaalteaduste valdkond, ühiskonnateaduste instituut.

KOMMENTAARID

- 1 1919. aastal avas Eesti Ajutine Valitsus Harku maakonna barakkides parandusmaja, mille ametlik nimetus oli "*Harku kurikalduvusega poisslaste parandusmaja*", lühidalt Harku koloonii (tänapäeval kujul koloonia). Harku koloonii ajutine põhikiri jõustus Eesti Ajutise Valitsuse otsusega 22. aprillil 1919 (Kohtuministeeriumi 1919). Selle alusel võeti asutusse vastu 8- kuni 15-aastaseid lapsi. Harku koloniil oli üleriiklik tähtsus, kuna see oli ainuke kohtu poolt karistatud "*kurikalduvusega*" alaealiste poisslaste kasvatustemaja. Koluvere kasvatustemaja oli määratud mitte sunnikasvandikele vaid hoolekandesüsteemi kasvandike jaoks (Madisson 1926).
- 2 Koluvere kasvatustemaja oli hoolekandekool, mis asutati 1924. aastal (Lasberg 1929). Suunamise põhjused olid koolikohustuse eiramine, kodust põgenemine ja väike varavargus. Üldjuhul viibisid lapsed Koluveres kuni 16aastaseks saamiseni (Hoolekande 1925).
- 3 1958. aastal otsustati seoses kooliõpilaste kuritegevuse suurenemisega asutada uus kool õpilastele, kes olid toime pannud õigusrikkumisi. Nii loodi 1959. aastal Puiatu Eirežiimiline Internaatkool, mis oli mõeldud erilisi kasvatustingimusi vajavatele käitumishälvetega poistele (Rajangu & Meriste 1997). Koolis viibisid poisid, kes olid varastanud või sooritanud raskemaid kuritegusid nagu röövimine, vägistamine ja mõrv.
- 4 1965. aastal loodi tütarlastele Kaagvere Erikool, mis oli analoogne Puiatu erikooliga (Rajangu & Meriste 1997). 1984. aastal nimetati Kaagvere Erikool ümber erikutsekooliks ja 1990. aastal reorganiseeriti kool tagasi Kaagvere Erikooliks. Kaagvere Erikool oli ette nähtud 13–16aastastele tüdrukutele (erandjuhul noorematele), kes olid rikkunud õiguskorda, hoidunud õppetööst süstemaatiliselt kõrvale, hulkunud ja eiranud kõlblusnorme ning vajasid seetõttu eritingimusi. Kasvandikke peeti koolis üldjuhul kuni kaks aastat või kuni 17aastaseks saamiseni.
- 5 1965. aastal alustas endise internaatkooli ruumides tööd Tapa Erikool. Koolis õppisid käitumishälvetega (koolikohustuse mittetäitmine, hulkumine, vargused, huligaansus jne) vene keelt kõnelevad poisid (Rajangu & Meriste 1997).
- 6 Maarjamaa Hariduskolleegium asutati 2015. aasta kevadel Tapa erikooli, Kaagvere erikooli ja Vastseliina internaatkooli baasil.
- 7 Kui varem võis lapse eraldusruumi paigutada kuni 24 tunniks järjest (AMVS 2006), siis nüüd kuni kolmeks tunniks olukorras, kus lapse käitumine kujutab otsest ohtu enda või teiste elule ja tervisele (SHS 2015).

KIRJANDUS

Alanen, Leena 2014. Childhood and intergenerationality: Toward an intergenerational perspective on child agency. – Ben-Arieh, Asher & Frønes, Ivar & Casas, Ferran & Korbin, Jill E. (toim). *Handbook of Child Well-Being*. Theory, Indicators, Measures and Policies. Dordrecht: Springer, lk 131–160. (DOI:10.1007/978-90-481-9063-8_5).

Alderson, Priscilla 2016. The philosophy of critical realism and childhood studies. – *Global Studies of Childhood* 6 (2), lk 199–210 (DOI:10.1177/2043610616647640).

Ariès, Philippe 1979. *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*. Harmondsworth: Penguin Books.

AMVS 1998, 2006 = Alaealise mõjutusvahendite seadus. – *Riigi Teataja* I 1998, 61, 982 (<https://www.riigiteataja.ee/akt/74774>, 2006 <https://www.riigiteataja.ee/akt/992337> – 30.09.2025).

- Bargeman, M. & Smith, Savannah J. & Wekerle, Christine 2021. *Trauma-informed care as a rights-based "standard of care": A critical review.* – *Child Abuse Neglect* Sept; 119 (Pt 1): 104762 (DOI:10.1016/j.chiabu.2020.104762).
- Ben-Arieh, Asher & Casas, Ferran & Frønes, Ivar & Korbin, Jill E. 2014. History of Children's Well-Being. – Ben-Arieh, Asher & Casas, Ferran & Frønes, Ivar & Korbin, Jill E. (toim). *Handbook of Child Well-Being*. Dordrecht: Springer, lk 31–86.
- Bowlby, John 1969. *Attachment and Loss: Volume 1: Attachment*. New York: Basic Books.
- Cait, Cheryl-Anne 2016. Relational theory. – Coady, Nick & Lehmann, Peter (toim). *Theoretical perspectives for direct social work practice: A generalist-eclectic approach*. 3. kd. Springer Publishing Company, lk 185–202 (DOI:10.1891/9780826119483.0008).
- Corsaro, William A. 2011. *The Sociology of Childhood*. SAGE Publications.
- Cunningham, Hugh 2006. *The invention of childhood*. BBC Books.
- Dalfidan, Fazilet 2023. A Meta-Theoretical Discussion on Strengthening the Processual-Relational Sociology of Childhood. – *Insan & Toplum* 13 (1), lk 440–457 (DOI:10.12658/M0706).
- Dépelteau, François 2018. Relational thinking in sociology: Relevance, concurrence and dissonance. – Dépelteau, François (toim). *The Palgrave handbook of relational sociology*. Cham: Palgrave Macmillan, lk 3–33.
- Donati, Pierpaolo 2011. *Relational Sociology: A New Paradigm for the Social Sciences*. London & New York: Routledge.
- E 1922 = Harku alaealiste kurjategijate kolonii. Üks küsitava otstarbega keskkool. – *Esmaspäev* 1, 28. august, lk 4 (<https://dea.digar.ee/article/esmaspaev/1922/08/28/18> – 24.09.2025).
- Erm, K. (2024). *Mina olen halb laps* [Maal; ölivärv lõuendil].
- Eesti Vabariigi põhiseadus. – *Riigi Teataja* 1992, 26, 349; *Riigi Teataja* I, 15.05.2015, 2.
- Foucault, Michel 1991. *Discipline and punish: The birth of the prison* (tlk Alan Sheridan). New York: Penguin Books.
- Garland, David 1990. *Punishment and Modern Society: A Study in Social Theory*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ginter, Jaan & Saarsoo, Heldur & Sootak, Jaan 2000. *Alaealiste õiguserikkumised: kriminaalõiguslik, menetluslik ja kriminoloogiline aspekt*. Tartu: Juura.
- Gittins, Diana 1998. *The Child in Question*. London: Macmillan (DOI:10.1007/978-1-349-26092-8).
- Goffman, Erving 1961. *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients*. New Brunswick & London: Anchor Books.
- Goldson, Barry 1997. 'Childhood': An Introduction to Historical and Theoretical Analyses. – Scraton, Phil (toim). *'Childhood' in 'Crisis'?* London: UCL Press, lk 1–28.
- Helm, G. H. P. van der & Miert, V. S. L. van der & Niet, N. van der 2016. *Living Group Climate in Estonian Prisons and Secure Facilities for Adolescents and Young Adults: Report of three measurements*. Leideni rakendusülikool ja Justiitsministeerium.
- Hendrick, Harry 1997. *Children, childhood and English society, 1880–1990*. New Studies in Economic and Social History, Series Number 32. Cambridge University Press.
- Hoolekande 1925 = Hoolekande seadus. – *Riigi Teataja* 120–121, 17 juuli.
- James, Allison & James Adrian L. 2008. *Key concepts in childhood studies*. London: SAGE Publications Ltd.
- James, Allison & Prout, Alan 2005. *Constructing and Reconstructing Childhood*. Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood. London & Washington: Falmer Press.
- Jenks, Chris 2005. *Childhood*. London: Routledge.
- Johnny, Leanne 2006. Reconceptualising childhood: Children's rights and youth participation in school. – *International Education Journal* 7 (1), lk 17–25.
- Kaja 1928 = Halvad lood Harku varjupaigas. Harku kolonii tuleks viia haridusministeeriumi alla. – *Kaja*, 24. august, lk 4 (Kaja 24 august 1928 tr. 1 — DIGAR Eesti artiklid – 03.10.2025).

Kalling, Ken 2013. The application of eugenics in Estonia, 1918–1940. – Felder, Björn & Weindling, Paul (toim). *Baltic Eugenics. Bio-Politics, Race and Nation in interwar Estonia, Latvia and Lithuania*. Amsterdam: Brill, lk 49–82 (DOI:10.1163/9789401209762_005).

Karjahärm, Toomas & Sirk, Väino 2001. *Kohanemine ja vastupanu: Eesti haritlaskond 1940–1987*. Tallinn: Argo.

Kase, Tiina 2000. Ülevaade alaealiste õigusrikkumistest. 1999. a. andmete alusel. – *Sotsiaaltöö* 3, lk 6–8 (https://www.tai.ee/sites/default/files/2021-03/130683287790_Sotsiaaltöö_2000_3.pdf – 03.10.2025).

Kimmel, K. (koost) 1966. *Alaealiste kuritegevusest ja selle ärahoidmisest*. Tallinn: Eesti Raamat.

Kõiv, Kristi 2007. *Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste koolid Eestis: Ülevaade*. Tartu.

Kõrgesaar, Jaan (koost) 1999. *Eesti käitumishälvikute erikoolid 1998/99: uurimisprojekti aruanne Haridusministeeriumile*. Tartu Ülikool, sotsiaalteaduskond, eripedagoogika osakond.

Kohtuministeeriumi 1919 = Kohtuministeeriumi määrus. – *Postimees* 141, 10. juuli, lk 5–6.

Lasberg, E. 1925. Lastekaitse korraldus Eestis. – *Eesti Tervishoiu Muuseumi väljaanne* 62 (<https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:947863/458707/page/1> – 03.10.2025).

Lastekaitseseadus 2016. – *Riigi Teataja* I, 21. detsember, 24.

Maarjamaa 2015 = Maarjamaa Hariduskolleeiumi põhimäärus. – *Riigi Teataja* I, 02. aprill, 2 – jõust. 01.05.2015.

Madisson, Hans 1924. *Sugemed alaealiste ulakuse ja kuritegevuse üle Eestis. Kriminaal-antropoloogiline ja sotsiaal-meditsiiniline uurimus Harku kurikalduvustega poeglaste kasvatusmaja 1923 a. koosseisu põhjal*. Väitekiri esitatud Tartu Ülikooli arstiteaduskonnale arstiteaduse doktori astme omandamiseks. Tartu Ülikooli Kohtuliku Arstiteaduse Instituut.

Madisson, Hans 1926. *Alaealiste kurjategijate kasvatuse tulemustest, eriti Eestis: Harku kolonii 7-aastase tegevuse materjalide alusel*. Autori kirjastus.

Makarenko, Anton S. 1933. *Pedagogicheskaja poema*. Moskva: Khudozhestvennaia literatura.

Markina, Anna & Strömpl, Judit & Tamm, Gerly & Ilves, Kerli & Luhamaa, Katre & Ginter, Jaan & Tubelt, Ene & Puur, Saara Maria & Roos, Liana & Espenberg, Siim 2021. *Noorte õigusrikkujate uuring*. TÜ Sotsiaalteaduslike Rakendusuuringute Keskus (https://skytte.ut.ee/sites/default/files/2022-04/noorte_oigusrikkujate_uuring_lopparuanne_22.10.2021.pdf – 29.09.2025).

Muncie, John 1981. *Law and Disorder: Histories of Crime and Justice*. Milton Keynes: Open University Press.

Ok-Hee, Lee 2006. Childhood images in developmentally appropriate practice. – *Journal of Curriculum and Pedagogy* 3 (2), lk 107–124 (DOI:10.1080/15505170.2006.10411608).

Oja, Mare 2019. Muutused hariduselus ja ajalooõpetuse areng Eesti iseseisvuse taastamise eel 1987–91. – *Ajalooline Ajakiri* 3–4 (169/170), lk 365–401 (<https://ojs.utlib.ee/index.php/EAA/article/view/AA.2019.3-4.03/AA.2019.3-4.03> – 03.10.2025).

Ovchinnikova, Karina 2023. *Kinnise lasteasutuse teenust osutavate asutuste sisekliima uuring laste seas*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.

Perovskaja, Natalja 2008. *Kasvatuse eritingimuste mõjusust Tapa Erikooli lõpetanud nelja noormehe elukäigu näitel: eluloouurimus*. Magistritöö. Tartu Ülikool, sotsiaalteaduskond, Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut.

Perry, Bruce D. & Szalavitz, Maia 2006. *The boy who was raised as a dog and other stories from a child psychiatrist's notebook*. What Traumatized Children Can Teach Us About Loss, Love, and Healing. Basic Books.

Platt, Anthony 1969. *The Child Savers: The Invention of Delinquency*. Chicago: University of Chicago Press.

PL 1928 = Kelle alluvusele peaks Harku koloonia kuuluma? Koloonias mitmed muudatused vajalikud. – Harjuma koolivalitsuse ettepanekud ses asjas. – *Päevaleht* 286, 28. august, lk 6 (<https://dea.digar.ee/article/paevalehtew/1928/08/28/41> – 25.09.2025).

PL 1940 = Õpetus, töö ja vitsahirm. Laitse alaealiste parandusasutuses. Harku koloonia endised kasvandikud asuvad nüüd Laitses. 159 poissi püüavad käitumismarkide teenimisega pääseda tagasi koju. Kolm aastat õppetööga Harjumaal esikohal. Poisid rakendatakse töösse vastavalt huvile ja jõule. – *Päevaleht* 159, 16. juuni, lk 7 (<https://dea.digar.ee/article/paevalehtew/1940/06/16/27-25.09.2025>).

Prokuratuur 2018 = Alaealiste õigusrikkujate erikohtlemine. – *Prokuratuuri aastaraamat* (<https://aastaraamat.prokuratuur.ee/prokuratuuri-aastaraamat-2018/alaealiste-oigusrikkujate-erikohtlemine> – 18.11.2025).

Qvortrup, Jens 1987. The sociology of childhood. Introduction. – *International Journal of Sociology* 17 (3), lk 3–37 (DOI:10.1080/15579336.1987.11769932).

Qvortrup, Jens & Bardy, Marjatta & Sgritta, Giovanni & Wintersberger, Helmut (toim) 1994. *Childhood matters: Social theory, practice and politics*. Avebury.

Rajangu, Väino & Meriste, Mai 1997. *Käitumishälvikute koolid Eestis*. Tallinn: Sotsiaalministeerium.

Riigikontroll 2004 = *Erikoolide funktsioon ja tulemuslikkus*. Kontrolliaruanne nr 2-5/04/45, 18. juuni. Tallinn: Riigikontroll.

Riigikontroll 2010 = *Erikoolide ja alaealiste komisjonide järelaudit*. Tallinn: Riigikontroll.

Saar, Jüri 2009. Karistusjärgne kinnipidamine ja Eesti kriminaalpoliitika. – *Juridica* 2, lk 115–120 (https://juridica.ee/article.php?uri=2009_2_karistusj_rgne_kinnipidamine_ja_eesti_kriminaalpoliitika – 06.10.2025).

Saar, Jüri 1988. *Kiivakiskunud elu*. Tallinn: Eesti Raamat.

Salla, Kadri Ann & Tamm, Kaire 2004. *Mõjutusvahendite kasutamine erikoolides*. Tallinn: Justiitsministeerium (https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/mojutusvahendite_kasutamine_erikoolides._k._a._salla_k._tamm._2008.pdf – 06.10.2025).

Sandin, Bengt 2014. History of Children's Well-Being. – Ben-Arieh, Asher & Casas, Ferran & Frønes, Ivar & Korbin, Jill E. (toim). *Handbook of Child Well-Being*. Dordrecht: Springer, lk 31–86.

Scruton, Phil 1997. *'Childhood' in 'Crisis'?* London: UCL Press.

Sindi, Ingrid & Lehtme, Rafaela & Toros, Karmen 2022. *Kohaliku omavalitsuse ja tugivõrgustiku pakutav abi lapsele ja perele enne kinnise lasteasutuse teenuse osutamist, teenuse ajal ning pärast teenust. Uuringuraport*. Tallinna Ülikool, CIRIC.

SHS 1995 = Sotsiaalhoolekande seadus. – *Riigi Teataja* I, 21, 323.

SHS 2015 = Sotsiaalhoolekande seadus – *Riigi Teataja* I, 30. detsember, 5 (<https://www.riigiteataja.ee/akt/SHS> – 06.10.2025).

SKA 2024a = Kinnise lasteasutuse teenuse (KLAT) kirjeldus tulenevalt sotsiaalhoolekande seaduses (SHS) esitatud nõuetest. – *Sotsiaalkindlustusamet* (Kinnise lasteasutuse teenuse standard_19.06.2025.pdf).

SKA 2024b = Kinnise lasteasutuse teenus – *Sotsiaalkindlustusamet*. (<https://www.hoolekande-teenused.ee/kinnise-lasteasutuse-teenus-klat-2/> – 06.10.2025).

Smith, Anne B. 2011. Respecting Children's Rights and Agency: Theoretical Insights into Ethical Research Practices. – Hartcourt, Deborah & Perry, Bob & Waller, Tim (toim). *Researching Young Children's Perspectives. Debating the ethics and dilemmas of educational research with children*. London: Routledge (DOI:10.4324/9780203830437).

Soo, Kadri (toim) 2005. *Erikoolides ja laste hoolekandeesutustes elavate noorte hoiakud ja kogemused seoses seksuaalse, vaimse ja füüsilise vägivallaga*. Tartu: Tartu Laste Tugikeskus.

Strömpl, Judit 2000. The Transition in Estonian society and its' impact on a girls' reformatory school. – *European Journal of Social Work* 3 (1), lk 29–41 (DOI:10.1080/714052810).

Strömpl, Judit 2002. *The K. School. Residential Management of Troublesome Girls in Transition-time Estonia*. Academic Dissertation. Tampere: Tampere University Press.

TT 1921 = Riigikogu. Koosolek 23. juulil – *Tallinna Teataja* 167, 25. juuli, lk 3 (<https://dea.digar.ee/article/tallinnateataja/1921/07/25/46-24.09.2025>).

Talvik, Edgar (koost) 1962. *Alaealiste ühiskondlik kasvatustöö*. Kogumik normatiivseid materjale. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Tarto, Linda & Kalda, Laura & Haljasmets, Karl & Kaldmaa, Kristjan & Toomla, Age & Pedjasaar, Marleen 2022a. *Kinnise lasteasutuse teenusele suunatud laste riskitegurid: Uuringuraport*. Tallinn: Haap Consulting (https://sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/documents/2024-02/klat_uurimisulesanne_1_kinnise_lasteasutuse_teenusele_viinud_riskitegurid.pdf – 29.09.2025).

Tarto, Linda & Kalda, Laura & Haljasmets, Karl & Kaldmaa, Kristjan & Toomla, Age & Pedjasaar, Marleen 2022b. *Kinnise lasteasutuse meetme sobivuse hindamine võrgustikus: Uuringuraport*. – *Sotsiaalkindlustusamet*. Tallinn: Haap Consulting.

Thompson, Ross A. 2015. Social support and child protection: Lessons for practice from contemporary research. – *Child Abuse & Neglect* 41, lk 19–29 (DOI:10.1016/j.chiabu.2014.06.011).

Žuravljova, Maria 2024. *Kinnise lasteasutuse sisekliima uuring* [Avaldamata uurimisaruanne]. Tartu Ülikool, sotsiaalteaduste valdkond.

Vabariigi Valitsuse määrus 2024. Volitus AS-ile Hoolekandeteenused kinnise lasteasutuse teenuse osutamiseks. – *Riigi Teataja* (<https://www.riigiteataja.ee/akt/327022024003> – 06.10.2025).

Valitsusasutiste 1939 = Vangimajade talitus. 3. Laitse alaealiste parandusasutis. – *Valitsusasutiste tegevus 1938/39. aastal*. Tallinn: Riigikantselei, lk 38.

Woodrow, Christine 1999. Revisiting Images of the Child in Early Childhood Education: Reflections and Considerations. – *Australian Journal of Early Childhood* 24 (4), lk 7–12 (DOI:10.1177/183693919902400403).

Õiguskantsler 2007 = Õiguskantsleri kontrollkäik Puiatu Erikooli (https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/2024-11/kontrollkaigu_kokkuvote_puiatu_erikool_0.pdf – 06.10.2025).

Yang, Chenxiao & Wang, Jian & Shiu, Yuan & Liu, Mingfan & Geng, Fulei 2022. Antisocial and borderline personality traits and childhood trauma in male prisoners. Mediating effects of difficulties in emotional regulation. – *Child Abuse and Neglect* 132 (DOI:10.1016/j.chiabu.2022.105822).

SUMMARY

One hundred years of closed childcare institutions in Estonia: A glimpse into changes in institutional relations

MARIA ŽURAVLJOVA

Junior Researcher in the sociology of youth and childhood at the Social Sciences Institute of the University of Tartu; Head of the Department of Youth Work at Narva College, Junior Lecturer
maria.zuravljova@ut.ee

JUDIT STRÖMPL

Associate Professor of social work research at the Social Sciences Institute of the University of Tartu
judit.strompl@ut.ee

KADRI SOO

Lecturer on social welfare at the Social Sciences Institute of the University of Tartu
kadri.soo@ut.ee

Keywords: institutional communication, closed children's institutions, images of children, relational approach, total institutions

Children live in a relational environment, which is why the quality of these relationships is crucial to their well-being. If these relationships break down,

it can negatively impact a child's emotional and social development, which may manifest itself in their behaviour. The state tries to address the issue of children whose behaviour threatens their own and/or others' well-being, life and health by offering various interventions, including, as a last resort, the placement of children in a closed institution.

Closed children's institutions have been part of various Estonian state systems for over a hundred years. During this time, Estonia has experienced three regime changes, each based on different ideological, value-based and political principles. Each regime has developed its own ideology regarding children and their behavioural difficulties, as well as methods for addressing them. This has shaped the rules for operating closed children's institutions.

With its formal relationship model and living arrangements, a closed children's institution belongs to the category of total institutions. In this article, we focus on changes in the perception of children and language use to reflect society's attitude towards behavioural difficulties in children during different historical periods. Based on the theory of total institutions, we analyse how characteristics such as rigid hierarchy, formal relationships and control-centred education have persisted or changed in closed children's institutions over the last hundred years.

Maria Žuravljova on Tartu Ülikooli sotsiaalteaduste valdkonna ühiskonnateaduste instituudi doktorant (juhendajad: Judit Strömpl ja Kadri Soo). Oma doktoritöös "Riskitingimustes kasvanud laste ja noorte õigused kasvada riskivabas keskkonnas: kinniste lasteasutuste sisekliima mõõtmine, hindamine ja parandamine" uurib ta sotsiaalse sisekliima mõõtmist ja parendamist. Tema eesmärk on toetada laste heaolu riskikeskkondades.

Maria Žuravljova is a doctoral student in the Social Sciences Institute of the Social Sciences Faculty of the University of Tartu (supervisors Judit Strömpl and Kadri Soo). In her doctoral dissertation, entitled "The rights of children and youth raised in risk-fraught conditions to grow up in a risk-free environment: the measurement, evaluation and improvement of the internal climate of closed children's institutions", she studies the measurement and improvement of internal social climate. Her purpose is to support the well-being of children in risk-fraught environments.

maria.zuravljova@ut.ee

Judit Strömpl (PhD) on TÜ sotsiaaltöö uuringute kaasprofessor. Tema teaduslik tegevus on pühendatud haavatavas olukorras laste ja noorte ning neid abistavate süsteemide uurimisele. Oma magistri- ja doktoritöös keskendus ta tütarlaste erikooli teemale. Viimastel aastatel tema huviorbiidis on asendushooldusel kasvavate laste probleemid ning traumateadlik hooldus.

Judit Strömpl (PhD) is Associate Professor of social work research at the University of Tartu. Her scholarly activity is devoted to the study of children and youth in vulnerable conditions and systems that support them. Her master's thesis and doctoral dissertation focused on special schools for girls. In recent years her interest has been in the problems of children in foster care and trauma-conscious care.

<https://orcid.org/0000-0002-3049-1491>
judit.strompl@ut.ee

Kadri Soo (PhD) on sotsiaalse heaolu lektor Tartu Ülikoolis. Tema peamisteks uurimistemadeks on laste ja perede heaolu, sooline vägivald ja laste väärkohtlemine. Ta kuulub rahvusvahelise laste subjektiivse heaolu uuringu (ISCWeB, *Children's Worlds*) ning noorte interneti- ja digitehnoloogiate kasutuse uuringu (EU Kids Online) meeskonda.

Kadri Soo (PhD) is Lecturer on social welfare at the University of Tartu. Her principal research topics are the well-being of children and families, gender-based violence and child abuse. She belongs to the teams of an international study on children's subjective well-being (ISCWeB, *Children's Worlds*) and a study on young people's internet and digital technologies use (EU Kids Online).

kadri.soo@ut.ee